

ART DECO MİMARLIĞI VE İÇ MEKÂN TASARIMINA YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Ali MÜLAYİM¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 39100
Kırklareli, TÜRKİYE

ali.mulayim@klu.edu.tr

Özet: Art Deco, 1925 yılında Fransa’da düzenlenen Exposition Internationale Des Arts Décoratifs at Industries Moderns (Uluslararası Modern Dekoratif ve Endüstriyel Sanatlar Sergisi) sergisinden ismini alan daha sonraları diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletlerine yayılan ve sömürgecilik anlayışı ile dünyanın bir çok yerinde kendisini gösteren bir üsluptur. Mimarlıktan zanaat ürünlerine, dokuma tasarımından mobilyaya, gündelik kullanım ve süs eşyalarından grafik sanatlara, resme ve heykele, hatta giysi tasarımına dek uzanan bir alanda Art Deco’dan üslup olarak bahsedilebileceği kabul edilir. Art Deco tarzının ilk dönemleri genellikle geometrik formlar, düz hatlar ve basamak şeklinde yüksekliklerle görece sade bir tarz, pahalı süslemeler ve ender bulunan malzemelerle değerini yansıtırken, ileriki dönemlerinde Art Deco’nun farklı bir versiyonu olan “Streamline Moderne” ortaya çıkmıştır. Streamline Modern, aerodinamik hatlara sahip bir tarz olarak, özellikle araba tasarımlarında kendini göstermiştir. Aynı zamanda mimaride, iç mekânlarda ve süslemelerde de sıkça kullanılmıştır. Art Deco aynı zamanda yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetini de etkilemiş İstanbul ve özelliklede yeni yapılaşan Ankara’da kendini göstermiştir. Aynı zamanda Osmanlının son dönemleri ve Erken Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan oda takımı kavramı iç mekânları dolayısıyla mimari biçimlenişi de etkilemiştir. 1930’ların başında Art Deco tarzında apartman evler, modern arabalar, nikel mobilyalar, ve yağlı boya resimler, oda takımları statü sembolü olarak kabul edilmiştir. Genç cumhuriyetin temel hedefi olan modernleşmeyle de uyumlu bir üslup olan Art Deco mimaride ve iç mekanlarda sıkça tercih edilmiştir. Özellikle Lozan anlaşmasından dolayı gümrük uygulanmayan malların ülkeye kolay girişi ve ülkede seri üretimin olmayışı yurt dışı kaynaklı ürünlerin ülkeye kolayca girmesini sağlamıştır. Özellikle orta üst sınıfın tercih ettiği mobilyaların büyük bir çoğunluğu yurtdışından getirilmiştir. Ancak 1929 yılında sona eren gümrük anlaşmasından sonra yerli üreticiler korunmaya çalışılmıştır. Art Deco üslubu son dönemlerde ortaya çıkan “Konsept Tasarım” kavramı için farklı bir bakış açısı oluşturabilecektir. Bu makalede Art Deco üslubunun ortaya çıkışı ve iç mekâna yansımaları ile ilgili bilgi ve görseller sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Art Deco, Mobilya, Cumhuriyet Dönemi

ART DECO ARCHITECTURE AND REFLECTIONS ON INTERIOR DESIGN

Bu makale, 4. Uluslararası Mobilya ve Dekorasyon Kongresi'nde sunulmuş ve İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi'nde yayınlanmak üzere seçilmiştir.

Abstract: Art Deco is one of the exhibitions of Exposition Internationale Des Arts Décoratifs at the Industries Moderns (International Exhibition of Modern Decorative and Industrial Arts) held in France in 1925, which later spread to other European countries and the United States of America and exhibited itself in many parts of the world with its understanding of colonialism. is style. It is accepted that art can be mentioned in style from art deco, which ranges from architecture to craft products, from woven design to furniture, from everyday use and ornamental items to graphic arts, paintings and sculptures, even clothing design. In the early days of the Art Deco style, a different version of Art Deco, the "Streamline Moderne", emerged, while its geometric forms, plain lines and stepped heights generally reflected a simple style, expensive ornaments and rare items. Streamline Modern is a style with aerodynamic lines, especially in car designs. At the same time, architecture is often used in interior spaces and ornaments. Art Deco also influenced the newly established Republic of Turkey, and it has shown itself in Istanbul, a new and structured city in Ankara. At the same time, the concept of the room suite that emerged during the last periods of the Ottoman Empire and during the Early Republic period also affected the architectural formations due to the interiors. At the beginning of the 1930s, Art Deco style apartment houses, modern cars, nickel furnishings, oil paintings, and room sets were accepted as status symbols. Art Deco, which is a style compatible with modernization, which is the main target of the young republic, is frequently preferred in architecture and interior. The fact that goods not subject to customs, especially due to the Lausanne Agreement, are easy to enter into the country and that there is no mass production in the country ensures that the foreign products can easily enter the country. Especially the majority of the upper class preferred furniture was brought from abroad. However, after the end of customs agreement in 1929, domestic producers were tried to be protected. Art Deco style can create a different perspective for the recent concept of "Concept Design". In this article, information about the emergence of Art Deco style and interior reflections will be presented.

Keywords: Art Deco, Furniture, Republic Period

1-GİRİŞ (INTRODUCTION)

Neredeyse mimarlık tarihinde üslup olarak bahsedilebilecek tüm zaman dilimlerinde mimarinin iç mekâna yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Hatta birçok üslup, sanatın farklı dallarını da etkilemiş veya etkilenmiştir. Bir yapıyı iç mekândan ayrı, plan veya cephe üzerinden okumak bütünü kaçırmamıza neden olabilir. Yapı iç mekânları ile de bir bütündür. Bir çok diğer üslup gibi Art Deco da yalnızca mimariyi değil iç mekanları ve bunun yanında takı tasarımından resme ve müziğe kadar tüm sanat dallarında etkili olmuştur.

2-YÖNTEM (METHOD)

Makalede Art Deco üslubunun dünyanın farklı noktalarındaki etkileri incelenmiştir. Art Deco üslubunun gelişimi ve iç mekana yansımaları farklı örneklerle açıklanmıştır.

3-BULGULAR (FİNDİNG)

Polatkan ve Özer, Art Deco'nun kavramsal içeriği isimli makalede Art Deco'nun tanımını ve ortaya çıkışı ile ilgili; "Mimarlıktan zanaat ürünlerine, dokuma tasarımından mobilyaya,

gündelik kullanım ve süs eşyalarından grafik sanatlara, resme ve heykelle, hatta giysi tasarımına dek uzanan bir alanda Art Deco'dan üslup olarak bahsedilebileceği kabul edilir. Bugün çağdaş mimarlığın bilgi alanı Art Deco'yu sentetik bir üslup olarak görür. Başlangıç tarihi olarak ise, 1925 yılında Paris'te açılan 'Modern Dekoratif ve Endüstriyel Sanatlar Sergisini' gösterir". Polatkan Art Deco'nun kavramsal içeriğini tartıştığı makalenin sonucunda kavramsal olarak Art Deco için; "Art Deco, kuramı olmayan, ütopyik olmayan, estetik üretimde ne bütünüyle yüzünü geçmişe, ne de geleceğe dönen, sosyal derinliği olan birçok modern mimarlık retorliğini de popülerleştiren bir edimi tariflemek gerekir" yazmıştır [1].

Batur'a göre "Art Deco, köken olarak büyük ölçüde Art Nouveau akımından beslenen bir stil veya beğenidir. Ama Art Nouveau'nun, Bauhaus ve Kübizm gibi akımlardan etkilenecek daha sade, geometrik, analitik ve endüstriyel nitelikli bir içerik edinmesiyle ortaya çıkan bir biçim ve beğeni bütünüdür. Art Nouveau üslubunun ve zengin Avrupa beğenisinin 1920'lerin Amerikan kültürü içinde özümsemesi ile de bağlantılıdır. New York'taki Rockefeller Merkezi, Chrysler binası veya Empire State binası, Art Deco'nun anıtsal örnekleridir. Endüstriyel tasarıma özgü. sadelik, düzlemsellik, öğelerin yinelenmesi, geometri ve stilizasyon Art Deco'da gözlenen niteliklerdir. Estetik kökeni dışavurumculuk ve kübizme yaslanır. Mimaride yalın ve saf biçimler, geometrik üsluplu bezemeler ve genellikle yüksek kaliteli ve pahalı malzeme kullanımı görülür" [2].

Özgüven'e göre "Art Deco" 1970'lere ait olan bir terimdir. Stilin orijinal ismi "Moderne"dir". [3].

Rhulmann'ın 1925 yılında "Exposition Internationale Des Arts Décoratifs at Industries Moderns" sergisinde "Hotel du Collectionneur" pavyonu kademeli yükselteleri ve sadeliği ile Art Deco'nun temsilcilerinden biri olmuştur.

Şekil 1 "Hotel du Collectionneur" Rhulmann, Paris, 1925, [4]

Hasol'a göre Art Deco; "Art Deco'nun kaynağı Fransa'dır. Avrupa'da Art Nouveau'nun ardından 1920'lerde mimaride, uygulamalı sanatlarda, iç tasarımda, resim ve heykelle, grafik tasarımda etkili olarak gelişen Art Deco akımı kısa bir süre sonra ABD'ye sıçrayarak orada da etkili olmuş, mimarlık ve sanat tarihine renk katacak ürünlere yol açmıştır. Kimi eleştirmenlerce Art Nouveau'nun karşı tezi sayılan Art Deco'ya aslında birincisinin ileri bir aşaması olarak bakmak belki de daha doğrudur. "Biçim işlevi izler" görüşünden yola çıkan Art Deco, Fransa'da renkli, duygusal ve coşkudur. Avrupa'nın, Türkiye de içinde olmak üzere öteki yörelerinde ve daha sonra ABD'deki yorumu işlevcilik (fonksiyonalizm) ve ekonomi kavramlarına dayalı olarak daha farklıdır" [5].

a

b

Şekil 2 a-Art Deco Yapılar, Miami Beach Art Deco ve Tropical Deco [5] b-Central High Historical Collections1 [6]

a

b

Şekil 3a- Art Deco'nun İlk Örneklerinden Helsinki Garı, Eliel Saarinen, 1919 a- Cincinnati Union Terminal, Paul Cret ve Roland Wank [16]

Özbayraktar'a göre Art Deco; yapısı, varlığı, görüntüsüyle sınırlıdır. Yapıda çözümlenmeyi bekleyen derin anlamlar yoktur. Art Deco yapıları, tekil olarak değil hep birlikte bir ürünler toplamı olarak konuşmaktadır. Tasarım temel bileşenlere indirgenmiştir. Bundan dolayı Art Deco yapı, simetri, ritim, ışık, renk, bezeme, doku gibi boşlukları içermek üzere tasarlanmış gibidir. Kütlede simetri mutlaka uygulanmıştır. Ritmik bir dizim, cephenin zorunlu biçim özelliğidir [8].

Bayer'e göre; Art Deco mimarisi, tanımlanması zor bir konsepttir. Geleneksel ve yenilikçi dekoratif stillerin ikisini de kullanır. Birçok mimari stili ve geniş bir malzeme çeşitliliğini barındırır. Mimarlık sözlüğüne birçok yeni veya geliştirilmiş malzemeyi tanıtmıştır. Özellikle tropikal tatil yörelerinde var olan mimariye eşlik etmiştir. Art Deco ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır [9]. Fransa'dan sonra Avrupa ve A.B.D'ye yayılmış ve sonrada özellikle sömürgecilikle- örneğin 1861-1945 yılları arasında İtalya'nın kolonisi olan Eritre'deki Art Deco ve Modernist yapılar veya Napier-Yeni Zelenda gibi [10] dünyanın çeşitli yerlerinde etkisini göstermiştir.

¹ Central High Historical Collections; Little Rock Central High School olarak, 1927 yılında inşa edilen yapı Amerikan mimarlık Enstitüsü tarafından Amerikanın en güzel yüksek okulu seçilmiştir [32].

Şekil 4 Eritre’de Cinema Odeon’un Art Deco Barı [10]

Napier’de İtfaiye Binası 1932 yılında Daily Telegraph Binası ise 1933 yılında, yapılmıştır. 1931 yılında, Napier’in yeniden inşasından önce şehre uyumlu bir tarz olması için, “İspanyol Stili” diye bir öneri yapılmıştır ve bu stilin şehre uyumlu bir tarz olacağı düşünülmüştür. Bu stil 1926 depreminden sonra Santa Barbara’da da kullanılmıştır. Bu fikir pek taraftar bulmamasına rağmen yine de birçok insan, şimdi Art Deco olarak tanımlanan o binaları gazetelerde “Özgür İspanyol Tarzı” olarak görmüştür [12].

a

b

Şekil 5 a-Daily Telegraph Binası, E.A Williams, Napier-Yeni Zelenda b- Merkez İtfaiye Binası, JA Louis Hay, Napier-Yeni Zelenda [12]

Bu yapılar, farklı malzeme ve dekorasyonların birçoğunun eski formlarının yeniden adlandırılarak bir arada kullanılması ile meydana gelmiştir. Ama Art Deco üslubunun mimarideki ilk örnekleri kentsel yapılardır. Bunlar genellikle teraslı ve yüksek yapılardır. Manhattan’daki Chrysler binası ve Empire States binası örnek olarak verilebilir [9]. Art Deco tarzındaki ticaret mabetlerinin yapımı, ancak çelik konstrüksiyon ve betonarmenin birleşimi ile mümkün olmuştur. Fakat dünyaca ünlü bu yapıların yanı sıra Art Deco, dikeyde olduğu kadar yatayda da, kamusal ve özel alanlarda ya da diğer türden sayısız yapıda da (fabrikalar, yumuşak hatlara sahip egzotik sinemalar, kiliseler, enerji santralleri) görülebilir [9].

a

b

c

Şekil 6 a-Crysler Binası, 1928-30, William Van Alen, New York b- Empire State Binası 1929-31, William F. Lamb, New York c- Rockefeller Binası, 1930-39, Raymond Hood, New York,

Art Deco tarzının ilk dönemleri genellikle geometrik formlar, düz hatlar ve basamak şeklinde yüksekliklerle görece sade bir tarz pahalı süslemeler ve ender bulunan malzemelerle değerini yansıtırken, ileriki dönemlerinde Art Deco'nun farklı bir versiyonu olan "Streamline Moderne" ortaya çıkmıştır. Streamline Modern, aerodinamik hatlara sahip bir tarz olarak, özellikle araba tasarımlarında kendini göstermiştir. Aynı zamanda mimaride, iç mekânlarda ve süslemelerde de sıkça kullanılmıştır.

Şekil 7 Art Deco Streamline Modern'e Bir Örnek, 1937, O. Clements, Los Angeles [9]

a

b

Şekil 8 a-Daily Express Binası, 1932, Ellis and Clark, Londra b- Daily Express Binası, 1939, Owen Williams, Manchester [13]

Daily Express'in Londra, Manchester ve Glasgow'da yaptırdığı üç bina Streamline Modern'in en iyi temsilcileridir. Streamline'in en belirgin özellikleri arasında, eğrisel köşe dönüşleri, bu dönüşlerde camın kullanılması ve yatay düz hatlar olarak sıralanabilir.

Farklı kaynaklardan açıklamaları verilen Art Deco akımının özelliklerini belirtmek gerekirse; Art Deco Paris'te ortaya çıkmış ve dünyanın birçok yerine yayılmış bir akımdır. İlk olarak "Moderne" veya "Özgür İspanyol Tarzı" olarak isimlendirilmiştir. ABD'de gökdelenlerde karşımıza çıkar, fakat 1960lı yıllarda Miami Beach'de bir sahil akımı; "Tropical Deco" olarak tekrar kendini gösterir. Mimari yapılar, iç mekân tasarımları, mobilya, kuyumculuk, dekoratif eşyalar ve resim gibi alanlarda etkili olmuştur. Özellikle ilk çıkış yıllarında; fildişi, köpek balığı derisi gibi pahalı ve ender bulunan malzemelerin kullanımı ile oluşturulan yüzey süslemelerine dayanır. 1.Dünya savaşı sonrasında yaşanan ekonomik krizin ve endüstriyel üretimin etkisi nedeniyle sadeleşmiştir ve geometrik formlar ön plana çıkmıştır. Açılan güneş ışınları, tekrar eden geometrik veya stilize edilmiş formlar, zigguratlar (kademeli yükselti) ve simetri stilin en belirgin özellikleridir. Krom, cam, parlak kumaşlar, aynalar, değerli ahşap kaplamalar, vernikler, lake boya, stilize edilmiş çiçek desenleri sıkça kullanılmıştır. Zikzak Modern (düz hatlar) ve Streamline Modern (aerodinamik hatlar) olarak ikiye ayrılmıştır. Streamline modern ilk başlarda ulaşım araçlarının tasarımlarında karşımıza çıkarken, sonraları diğer tasarım alanlarını da etkilemiştir.

Art Deco Mimarlığının Türkiye'ye Yansımaları

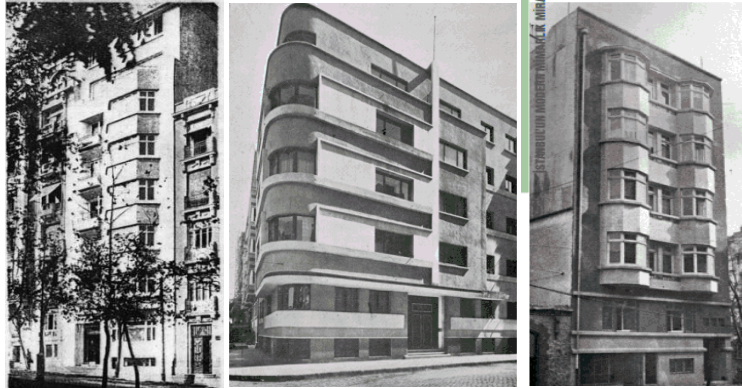
Art Deco yapılar en çok İstanbul'da ve I.Dünya Savaşı'ndan sonra başkent olan ve hızlı bir yapılaşma sürecine giren Ankara'da rastlamak mümkündür. Özgüven'e göre Art Deco ve Streamline 1930'ların popüler müzikali "Lüküs Hayat" gibi İstanbul'da statü sembolü olarak kabul edilmiştir. Apartman evler, modern arabalar, nikel mobilyalar, ve yağlı boya resimler, Şişli'de yeni gelişen orta sınıfın yükselişi için statüyü temsil etmiştir. Aslında 1930'ların toplumunda bir grup insan dünya'daki ekonomik krize rağmen hızla zenginleşmeye başlamıştır. Örneğin spekülatif binalar hem İstanbul hem Ankara'da en iyi gelir kaynaklarından biri olmuştur. Genel olarak bakıldığında İstanbul Art Deco'su batıdan direk olarak alınmıştır. 1930'ların başlarında, örneğin Şişli, Nişantaşı, Ayaspaşa, Cihangir ve Moda yoğun olarak yerleşime açılmıştır [3].

Batur ise Art Deco mimarlığının İstanbul'a etkileri konusunda "İstanbul'da Art Deco yapıların mimari niteliklerinin ve düzeyinin Avrupa'daki örneklerle paralel olduğu söylenebilir. Cephelerde stilize pilastrlar², geometrik motifli balkon ve pencere parapetleri, daha çok giriş katlarında kullanılan köşeleri pahlı pencereler ve hemen daima ayırt edici bir geometrik motif kompozisyonuna sahip olan kapılar, İstanbul Art Deco'sunun da tipik özellikleridir.. Bu karakteristiklere sahip apartmanlara örnek olarak şunlar verilebilir; Gümüşsuyu'nda Bosfor Apartmanı, Nişantaşı'nda Melek Apartmanı; Taksim'de Pertev Apartmanı. Ama İstanbul'daki en önemli Art Deco tasarımı Markiz Pastanesi için tanınmış sanatçı Mazhar Resmol'un yaptığı vitray çalışmasıdır. Bir peyzaj stilizasyonu olan bu vitray çifti, İstanbul Art Deco literatürü için özgün bir örnek sayılmalıdır." demektedir. [2]

² Plastra: Bir bölümü duvara gömülmüş ayak, gömme ayak. Pilastların çoğunda çıkıntı, görünen yüzün genişliğinin 1/3' ünü geçmez. Pilastr zamanla taşıyıcı olmaktan uzaklaşarak bir süsleme öğesi durumuna gelmiştir.

Şekil 9 Markiz Pastanesi Vitrayı, Mazhar Resmol [18]

a

b

c

Şekil 10 a- Bosfor Apartmanı, Sami Macaroğlu, Gümüşsuyu-İstanbul b- Ayhan Apartmanı Seyfi Arkan, Beyoğlu-İstanbul, 1939 [19] c- Melek Apartmanı, Fikri Santur, Abidin Mortaş Nişantaşı-İstanbul, 1932 [20]

a

b

Şekil 11 a-Feşçizade İ. Galip Bey Apartmanı'na Ek Olarak İnşa Edilen Üçler Apartmanı, 1933-1936, Seyfi Arkan [21] b-Ankara Tren Garı, 1937, Şekip Akalın, Ankara [22]

Simetrik yatay kütleyle sahip olan gar, demiryoluna paralel olarak konumlandırılmıştır. Yanda dairesel hatlı iki sütun Art Deco Streamline Modern'in izlerini taşımaktadır. “Süreyya Paşa Konser ve Opera Binası” Kadıköy, Bahariye Caddesi'nde Süreyya İlmen Paşa tarafından 1923–1926 yılları arasında giriş kısmı Paris'in Champs-Élysées, iç kısmı ise klasik Alman tiyatrolarından etkilenecek yapılmıştır[23]. Genel olarak Art Deco tarzının hâkim olduğu bir

yapıdır. Yapı mimar Cafer Bozkurt tarafından 2007 yılında aslına uygun olarak restore edilmiştir [24].

a

b

Şekil 12 a-Süreyya Paşa Konser ve Opera Binası Dış Cephe Görünümü b- Süreyya Paşa Konser ve Opera Binası, Opera Salonu Görünümü [23]

Taşçı Salih Evi de cephe detayları, eğrisel dönüşleri ve yatay çizgileri ile Streamline Modern örneklerinden biridir [25].

Şekil 13 Taşçı Salih Evi, 1936, Mimar: Sırrı Bilen, Fatih-İstanbul [25]

Art Deco Mimarlığının İç Mekân Tasarımına, Donatılarına Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları

Art Deco'nun mimariye olduğu kadar iç mekânlara etkisi de büyüktür. 1925 Paris sergisinde Ruhlman iç mekân tasarımları ile oldukça dikkat çekmiştir. Ruhlmann'ın 1925 yılında "Exposition Internationale Des Arts Décoratifs at Industries Moderns" sergisinde "Hotel du Collectionneur" pavyonu iç mekânları ve duvar süslemeleri ile dikkat çekicidir.

a

b

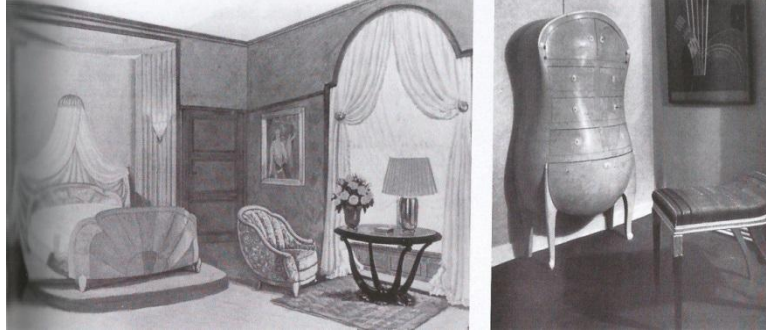
c

d

Şekil 14 Üst Resimler; “Pavillon d’un Collectionneur” İç Mekanları, 1925, Rhulmann Tasarımı, Paris, [4] Alt Resimler; Grand Salon, “Pavillon d’un Collectionneur”, Rhulmann ve Jean Dupas Tarafından Tasarlanan “Less perruches” İsimli Duvar Süslemeleri, 1925, Paris [26]

Klasik esinlenme, üç boyutlu tipi geliştirme amaçlı kullanılan düz yüzeyler, egzotiğe olan aşk, ihtişamlı ve az bulunan malzemeler, tekrarlanan geometrik motifler Art Deco’nun iç mekân tarzını oluşturur. Art Deco, 1925’e kadar geniş kapsamda tanınmamasına rağmen, Fransa’nın önde gelen tasarımcılarının 1.Dünya savaşı öncesi işlerinde vardır. 18.yy ve 19.yy’ın en iyi Fransız mobilyalarının klasikleştirilmiş halleri, Art Nouveau’nun aşırıya kaçılmış tasarımlarını arındırma amaçlı, örnek olarak alınmışlardır. Emile-Jacques Ruhlmann (1879-1933) 1918’den 1925’e kadar olan zamanda iç mekân ve mobilya tasarımlarında Fransa’nın lideri olarak kabul edilmiştir. Ruhlmann’ın mimari detayları ve iç mekândaki orantıları 18.yy ve 19.yy’ın Fransız mobilyalarından esinlenmedir. İşçilik kalitesi 18.yüzyılda olan işçiliği andırmaktadır. Bir çok Fransız Art Deco tasarımcısı gibi Ruhlmann’da timsah derisi, köpek balığı derisi, fildişi, kaplumbağa kabuğu ve egzotik sert ağaçları içeren en nadir materyalleri kullanmıştır [26].

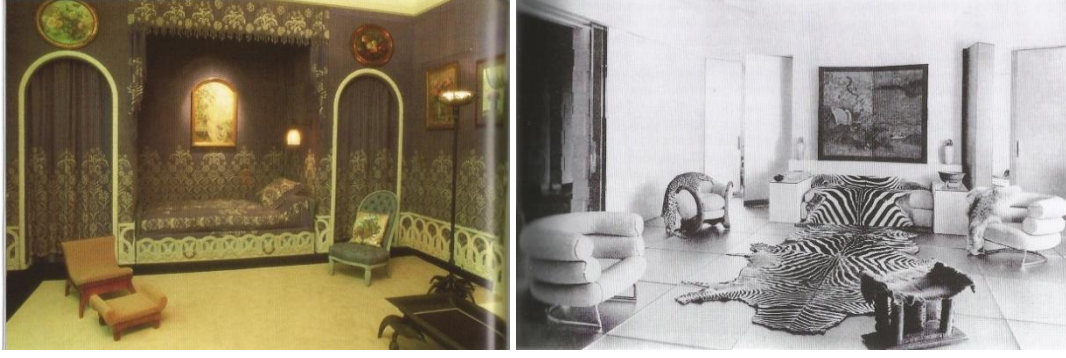
Şekil 15 "Chambre de Madame", "Pavillon de l'Ambassade Franchise" Andre Groult Tasarımı,1925 Paris Sergisi [26]

Andre Groult ve Paul İrible'de Art Deco'nun önemli tasarımcılarından. Andre Groult (1884-1967) ve Paul İrbe (1883-1935) eski Fransız modellerinden esinlenmeyi kullanarak yeni bir stil meydana getirmişlerdir. Groult, Art Deco'nun biçimlendirilmiş sepetler, çiçeklerden oluşan çelenkler, püsküller, ipler ya da tüylerden oluşan özelliklerini 16. Louis'in klasik mobilya taslaklarıyla birleştirmiştir. Onun bayan yatak odası; köpek balığı derisi mobilyaları, top şeker biçimli çekmeceli dolapları ve kadife gibi döşenmiş gondol tipi sandalyeleri, 1925'te "Pavillon de l'Ambassade Franchise"de gösterilmiştir.

Şekil 16 "Grand Salon" Paul Follot Tasarımı, 1925 Paris Sergisi

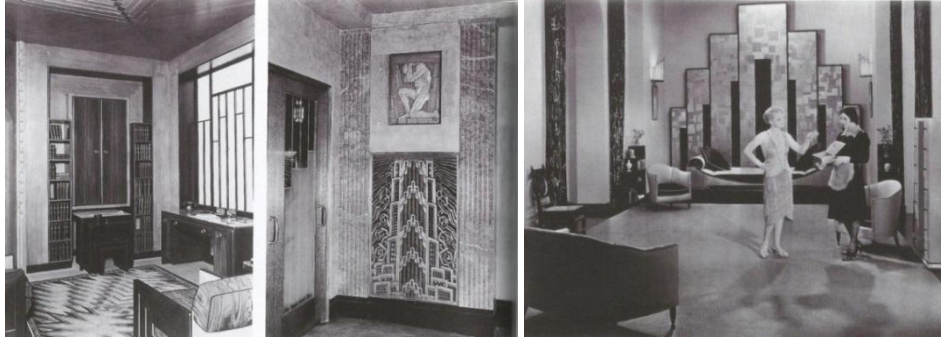
Art Deco tasarımcıları yalnızca önceki Fransız stillerinden ilham almamışlardı. Stilin ayırıcı özelliklerinden biri, Groult'un yatağının baş ve ayak kısmında görülen "Gündoğumu" motifidir. Bu motif muhtemelen 1922 yılında Tutankhamun' un mezarının keşfinden sonra popüler olan antik mısır sanatından esinlenerek yapılmıştır. Yine antik mısırdan alınan bir başka özellik de zigguratlardır. Art Deco'nun geometrik vurguları Kübizm'den, 1907 ile 1914 yılları arasında gerçekleşen Pablo Picasso ve Georges Braque tarafından öne sürülen Avant-Garde hareketinden etkilenip, iki boyutlu yüzey üzerindeki üç boyutlu Rönesans tarzı gösterimi dekonstrüksiyon yoluyla yorumlamayı amaçlamıştır. Görsel gerçekliğin yeni analizi Art Deco tasarımcılarının işleri ile benzeşen parçalı ve köşeli (açılı) şekillerin kullanımına yol açmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda diğer Art Deco tasarımcıları, 1929 yılında Pierre Chareau, Rene Herbst, Robert Mallet-Stevens ve François Jourdain ve yanlarında yer alan diğer tasarımcılarla birlikte "Union des Artistes Modernes"i kurdular. Bu grup Societe des Artistes Decorateurs'un zıttı olarak, yeni endüstriyel ürünleri ve modern hareket düşüncelerini hoş karşılamıştır [26]. Böylece Art Deco klasikçiler ve modernler olarak iki farklı tarza bölünmüştür.

a

b

Şekil 17 a-Albert Ratwau Tasarımı Yatak Odası 1920-1922 b- Art Deco, Moderne Akımı İle Birleştiriliyor. Arkada Solda, Kenarları İki Yılan Şekliyle Modellenirilen Eileen Gray Tasarımı Pembe Sandalye [26]

a

b

c

Şekil 18 Art Deco'nun Amerikan İç Mekanlarına Yansımaları a-“Man’s Den”1929, Joseph Urban Tasarımı, New York b- “Lobby of Chanin Building” 1928, c- Amerikan Sinema Seti “Our Dancing Daughters” Cedric Gibbons Tasarımı [26]

a

b

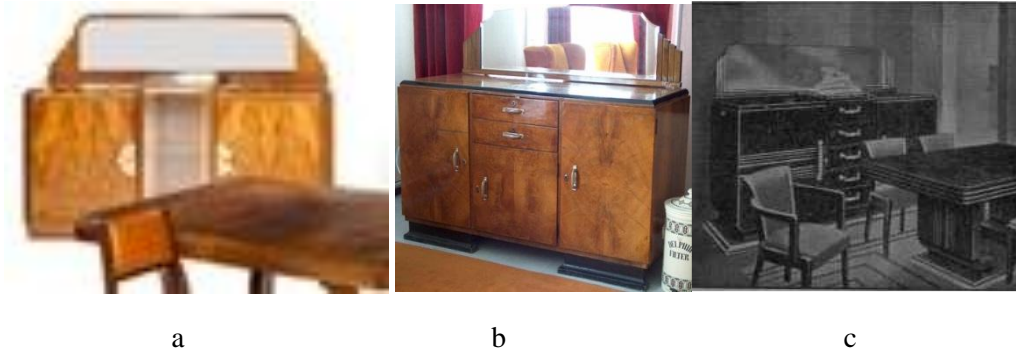
Şekil 19 Art Deco'nun İngiliz İç Mekân Tasarımlarının Yansımaları a- Stand Palace Hotel; Işığın Etkisi, 1930, Oliver Percy Bernard Tasarımı b- New Victoria Cinema, 1929, Trent and Lewis Tasarımı

1925 Paris Sergisi Art Deco'nun iç mekânlarda kullanılmasının başlangıcından ziyade tanınması açısından önemlidir. Avrupa'da hem tekil mobilya hem de iç mekân tasarımlarında etkisini gösteren Art Deco modernizmi de içine alan dönemin çağdaş tarzı bir akım olarak dünyanın birçok yeri gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Yeni yeni “oda takımı” kavramı lügata

girmiş ve evlerin planlanışını değiştirmiştir. Mobilya kullanımı imparatorluk döneminde pek yaygın değildir. Evlerde daha çok sedirler, divanlar ve gömme dolaplar kullanılmaktadır. Şüphesiz ki halk geleneklerini, yani “Eski”yi bir günde terk edip modern “Yeni”yi kucaklamamıştır.

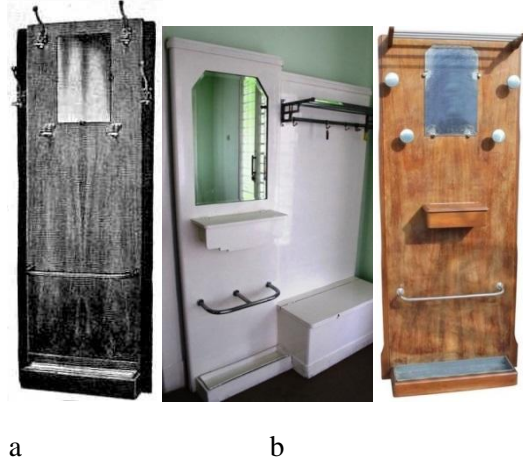
Şekil 20 a-Yedigün Dergisinde Yayınlanan Bir Yemek Odası [27]

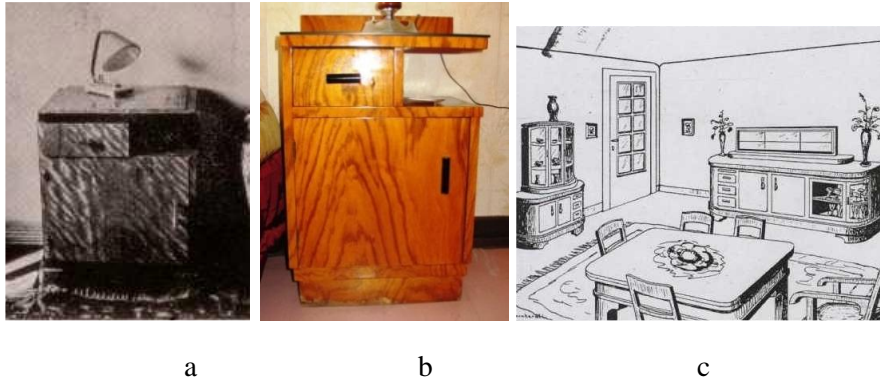
Şekil 21 a-1920’li Yılların Ortalarında Maun ve Gül Ağacından Yapılmış Aynalı Konsol, Tasarım; Gauthier-Poinsignon [33]. b-Ergene Köşkünde Bir Konsol [31] c-Yedigün dergisi takım önerisi

Şekil 22 a-Sait Faik Abasıyanık Evinde Çalışma Odası Mobilyası [27] b- Ergene Köşkünde Bir Mobilya [31]

Şekil 23 a-Yedigün Dergisi'nde Bir Portmanto Önerisi [27] b-Ergene Köşkü Portmanto [31] c-1940'lara ait bir Fransız Art Deco'su Portmanto [30]

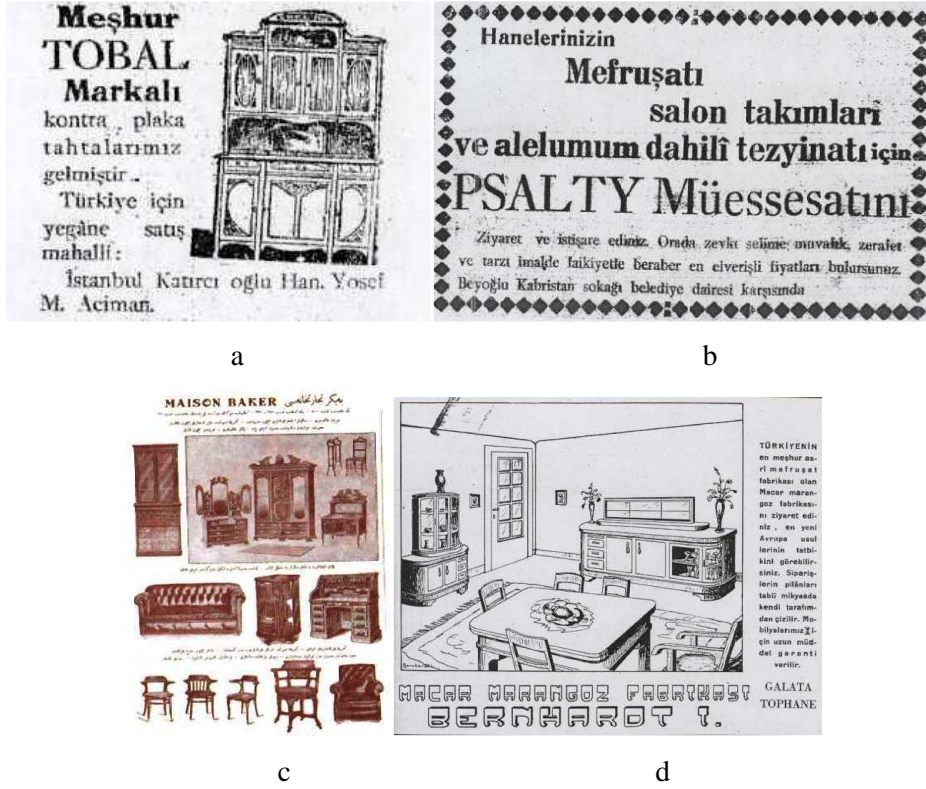
Şekil 24 a-Erken Cumhuriyet Dönemi Bir Komodin [27] b-Ergene Köşkü'nde Bir Komodin [31]

c-Bernhardt Macar Marangoz Fabrikası Reklamı

Avrupa'da yeni tasarımların sergilerle tanıtıldığı dönemlerde Genç Cumhuriyet, uzun süren savaşların yıkımını ortadan kaldırmak, Cumhuriyet'i ve modernleşmeyi halka yaymak için gerekli enstrümanları tartışmaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de temel olgu modernleşmedir. Modernleşmenin halka anlatılmasında en sık kullanılan kavramlar “eskiye karşı yeni” “İmparatorluğa karşı Cumhuriyet” “el işçiliğine karşı seri üretim ve makineleşmedir. Bu kavramlar modernleşmenin temel propaganda araçlarıdır. Bozdoğan'a göre “Cumhuriyet, ulusu “Eski'den” kopartmanın gerekli olduğuna inanır”. Modernleşmenin mimariye yansımalarının yanında evlerin içine kadar girmesi gerekmektedir. Cumhuriyetin Tanzimat'tan beri süregelen değişimden en önemli farkı, değişimin sonunda evlerin içine taşınabilmiş olmasıdır [14]. Türkiye'de o dönem seri üretim yapabilecek fabrika yoktur. El işçiliği ile seri üretimle rekabet etmek mümkün değildir. Avrupa'da 19.yy da başlayan sanat-zanaat, el işçiliği-seri üretim tartışması Erken Cumhuriyet Döneminde yeni yeni başlamıştır. Özellikle 1930'lardan sonra ekonomik buhran ve milliyetçilik akımının tüm dünyada etkisini göstermesi

ile birlikte bu tartışmalar artmış, yalnızca endüstrileşmeyi savunan yazılar değil küçük atölyelerde, el işçiliğine dayalı üretim ile ilgili destekleyici birçok yazı çıkmıştır.

Destekleyen veya eleştiren yazıları Uzunarlan'ın³ ve Turan'ın⁴ tezlerinde incelemek mümkündür. Dönem yayınlarından aktarılan örneklerin birinde “Yalnız hammadde ihraç eden ülkemiz Avrupa mamulâtına kapılarını müdafaasızca açmış bir istihlak (tüketim) pazarı haline girdi. Esnafılık şeklinde kalan sanayimiz perakendecilikten yükselemedi” denir [2].

Şekil 25 a-Kontraplak Firması Reklamı b-Psalty Mağaza Reklamı c-Baker Mağaza Reklamı d-Macar Marangoz Fabrikası Reklamı [27]

Mobilya çıkış noktası anlamında geleneksel Türk evi ile örtüşmemektedir. Ancak 19.yy'ın sonlarına doğru elit Osmanlı ailelerinin evlerine girmeye başlayan mobilya 1930'larda ise statü sembolü haline gelmiştir. Osmanlı sanayi yapısı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Yapısına bakıldığında mobilyaların büyük çoğunluğu kaçınılmaz olarak birçok sektör gibi Avrupa'dan gelmektedir. Bir kısmı ise gayrimüslimlerin sahip olduğu küçük atölyeler veya Türklerin sahip olduğu atölyelerde üretilmektedir.

Avrupa'dan gelen iç mekân donatılarının arasında Art Deco ürünlerde bulunmaktadır. Özgüven'e göre Art Deco özellikle lüks mobilya ve dekorasyon alanında Türkiye'nin geneline

³ Uzunarlan'ın “Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekan ve Mobilya” isimli Doktora tezinde seri üretim-el işçiliği tartışmaları detaylı olarak incelenebilir.

⁴ Turan'ın “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Zanaat ve Endüstri Üretiminde Tasarım” isimli doktora tezinde seri üretim-el işçiliği tartışmaları detaylı olarak incelenebilir.

yayılamamıştır. Bunun ana sebebi ülkenin ekonomik durumu nedeniyle olabilir çünkü 1929 yılında Teşviki Sanayi Kanunu'ndan hemen sonra kapitalizmin ne olduğu, Avrupa'da kapitalizmin başlamasında çok uzun zaman sonra, Türkiye'de yeni yeni anlaşılmaya başlanmış ve bu kanundan sonra yerli sanayi teşvik edilmiştir. Kapitalizm ile çok geç tanışılmasından dolayı ülkede çok küçük bir işadami ve girişimci grup vardır. Buna rağmen bu küçük grup güçlü olduğunu göstermenin bir yolu olarak kübik mimari ile ilgilenmiş, ayrıca yüzeysel olarak olsa bile Art Deco ürünlerle ilgilenmişlerdir [3].

Erken Cumhuriyet Döneminde Art Deco tüm dünyaya yayılabilmiş bir moda olmasının da etkisiyle, uzlaşımsal bir tarz olarak kabul görmüştür. Kübizm ile Art Deco arasındaki bağ biraz karmaşıktır. Turan'a göre Art Deco; Kübiği de kapsamına rağmen, Türkiye bağlamında kübik karşıtlarınca da tercih edilen bir üslup olmuştur. Özellikle 1930'larda Batıda en çok başvurulan akım olan Art Deco, Türkiye'de 1930'larda ve 1940'larda yapılan tasarım çalışmalarında en belirgin üst üsluptur. Bu tarih aralığından değerlendirildiğinde Erken Cumhuriyet Dönemi ve hemen öncesinde, Art Deco'nun eş zamanlı ya da kısmi zaman örtüşmesiyle Türkiye'de devreye girdiği söylenebilir [29].

Art Deco üslubunun modernist tutumunda kabul edilen örneklerin ortak özellikleri doğrusal çizgilerin ya da bütünsel eğrilerin geniş vokabüleri, kübist öğeler ve fütüristlerin aerodinamik biçimler dünyasını kullanmaları olarak kabul edilebilir. Biçim dili olarak daha geniş bir yelpazeye sahip olan Art Deco üslubunun birden fazla kaynağa yönelmesi (Antik Mısır desenleri, Uzak Doğu motifleri, pahalı ve ender bulunan yüzey kaplama malzemeleri, simetri ve ileriki yıllarında sadelik, Streamline çizgiler) onun tanımını zorlaştırırsa da, örneklerinin benzer özellikler gösterdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Erken Cumhuriyet Döneminde ulusal birlik oluşturma ve çağdaşlaşma hareketiyle birlikte yerel ve evrensel tartışması devamlı gündemde olmuş, sanatçılar da yerel üzerinden evrensele açılma çabası içerisine girmişlerdir. Sanatçıların yerel üzerinden evrensele açılma çabaları içerisinde benimsenen uluslararası ya da ulusal üslup, eşyanın Art Deco olması önünde engel olarak belirmemektedir [29]. Art Deco bir çok akıma karşı gibi görünmesine rağmen aslında modern hareketle birçok noktada kesişir. Bauhaus'un popüler olmaya başlamasından sonra Art Deco'da sadeleşme başlar. Art Deco el sanatlarını da makineleşmeyi de dışlamaz. Dönem ürünlerine bakıldığında birçok ürün için sadece bir üslup özelliğini taşıdığı söylemek güçtür. [28].

4-SONUÇ (CONCLUSION AND DISCUSSION)

Art Deconun mimarlıktan önce mobilya tasarımlarında ortaya çıktığı söylenebilir. Mimaride farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkar. Özellikle kolonoliciliğin yaygın olmasından dolayı dünyanın birçok yerinde Art Deco mimarlığına ve iç mekâna yansımalarına rastlanılabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde daha çok gökdelenlerde görülen üslup Fransa'da daha süslü ve gösterişlidir. Art Deco mobilya tasarımında ilk başlarda pahalı ve egzotik malzemelerle kendini gösterse de özellikle 1. Dünya savaşından sonra yaşanan ekonomik zorluklar, seri üretimin her alanda kendini hissettirmesi ile gelen sadelik ve geometri zorunluluğu (üretilebilirlik) ve Bauhaus üslubunun etkisiyle sadeleşir. Ritm, simetri, gün doğumu motifi, stilize edilmiş çiçek motifleri, Antik Mısır figürleri, zigguratlar, Art Deco mimarisinin ve dolayısıyla iç mekana yansımalarının en belirgin özellikleridir.

5-KAYNAKLAR (REFERENCES)

- [1] Polatkan,H ve Özer,F, 2006 "Art Deco Mimarlığının Kavramsal İçeriği", İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1,.
- [2] Batur,A, "Art Deco" 1993,İstanbul Ansiklopedisi, Cilt;1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayın, S: 326-327. İstanbul,

- [3] Özgüven.B, 2009 "Art Deco Architecture in Istanbul", Thirteenth International Congress Of Turkish Arts , Budapeşte,.
- [4] FRAVALO.F, "L'Hôtel du Collectionneur - Pavillon Ruhlmann", <http://www.histoire-image.org/pleincadre/index.php?i=1030> Erişim: 02.03.2014.
- [5] Hasol.D, "Art Deco ve Tropical Deco", http://www.doganhasol.net/Articles/art-deco-ve-tropical-deco_10631.html. Erişim: 25.09.2013
- [6] "Central High Scool Photo", <http://www.nps.gov/media/photo/gallery.htm?id=5AC58FF3-155D-4519-3E97C15CF3AAB070>
- [7] Kasap.H.Ö, 2009. "20. Yüzyıl Mimarisinde Form Ve Renk Kavramlarının Mekâna Etkisinin Mimari Akımlar Çerçevesinde Analizi", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
- [8] Özbayraktar.M, 1996. "20.yy Mobilya Tasarımı İle Mimarlığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Y.L Tezi,
- [9] Bayer.P, "Art Deco Architecture", Thames And Hudson Ltd., London, 1992. Yılmaz.E.M, "Afrika'nın Gizli Modernist Şehri",
- [10] <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=31669>. Erişim:12.12.2013. "Eritre İmperio Oteli",
- [11] <http://artdecobuildings.blogspot.com/2008/03/cinema-impero-asmara.html>. Erişim:12.12.2013.
- [12] Bilman.A, Gill.T, "Art Deco İVENTORY (Daily Telegraph Building)", 1991. http://www.napier.govt.nz/docs_dms/artdeco_inventory.pdf. Erişim: 15.12.2013.
- [13] "Daily Express Binaları", http://en.wikipedia.org/wiki/Daily_Express_Building_Manchester. Erişim 11.02.2014
- [14] Bozdoğan.S, "Modernizm ve Ulusun İnşası", Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- [15] Hasol.D, "80.Yılda Cumhuriyet Dönemi Mimarlığına Bir Bakış", http://www.doganhasol.net/Articles/80yilda-cumhuriyet-donemi-mimarligina-bir-bakis_10464.html. Erişim 25.09.2013
- [16] Eldem.S, 1973. "Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı", Mimarlık Dergisi, Sayı:11-12,
- [17] Erkmn.E, 1998."Clemens Holzmeister ve Türk Mimarlığındaki Yeri", Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi,
- [18] "Markiz Pastanesi Vitrayı", http://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g293974-d3961477-i42059341-Cafe_Markiz-Istanbul.html#42059349. Erişim Tarihi 23.05.2014
- [19] Polat.A, "20.yy Yapılarını Koruma Sorunları", Mimar.İst, Sayı:39, S; 45-54, 2011.
- [20] Zafer. A, "İstanbul'un Fark Edilmeyen "Modernite"si", Mimar.İst, Sayı:39, S; 67-72, 2011.
- [21] Docomomo, "Üçler Apartmanı", <http://v2.arkiv.com.tr/p5346-ucler-apartmani---fesczade-igalip-bey-apartmanina-ek.html>. Erişim:18.12.2013.
- [22] Türkiye Mühendislik haberleri , "Ankara Gar Binası",
- [23] "Süreyya Paşa Konser Ve Opera Salonu", <http://v3.arkitera.com/p202-sureyya-pasa-konser-ve-opera-binas.html?year=&aID=1551>. Erişim:14.12.2013.
- [24] "Süreyya Paşa Konser Ve Opera Salonu", <http://v2.arkiv.com.tr/p8161-sureyya-pasa-konser-ve-opera-binas.html>. Erişim 14.12.2013
- [25] Mimarlar Odası Dergisi, "Taşçı Salih Evi", <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/126/1458.pdf>. Erişim: 11.02.2014.
- [26] Massey.A, "Interior Design Since 1900", Thames&Hudson , London, 2008.
- [27] Uzunaslın.Ş, 2002. "Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekan ve Mobilya", Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul,
- [28] İrez.F, "Art Nouveau ve Art Deco Mobilyalar", Antik Dekor, Sayı 64, S:84-88, Mayıs 2001.
- [29] Turan.G, "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Zanaat Ve Endüstri Üretiminde Tasarım", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [30] "Art Deco Portmanto",
http://www.1stdibs.com/furniture/more-furniture-collectibles/coat-stands/french-art-deco-tall-walnut-coat-rack-storage-circa-1940s/id-f_968382/.
Erişim: 01.03.2014.
- [31] A. Mülâyim, Arřiv, 2012.
- [32] "Little Rock Central High School"
<http://www.nps.gov/chsc/historyculture/school-history.htm>. Erişim: 18.11.2013
- [33] "Gauthier-Poinsignon, Dining Suite", Fotoęraf
<http://www.artnet.com/artists/gauthier-poinsignon/dining-suite-> Erişim:01.02.2013